

ROZVOJ ČTENÁŘSKÉ GRAMOTNOSTI Z POHLEDU UČITELŮ 1. STUPNĚ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Tereza Gajd'oková

Resumé: Příspěvek je zaměřen na problematiku rozvoje čtenářské gramotnosti z pohledu učitelů 1. stupně základní školy, kteří zaujímají stěžejní postavení při utváření a rozvíjení čtenářské gramotnosti žáků. Autorka příspěvku představí průběžné výsledky dotazníkového šetření, které probíhá jako dílčí část výzkumného projektu „Aktuální problémy rozvoje čtenářské gramotnosti z pohledu učitelů 1. stupně základní školy“. Prezentovány budou aktivity uplatňované učiteli při rozvoji čtenářské gramotnosti žáků, reflektovány budou také jejich názory a postoje k dané problematice.

Klíčová slova: čtenářská gramotnost, studentský grantový projekt, dotazníkové šetření

Abstract: The article is focused on topics in the development of reading literacy from the teachers' point of view. Primary school teachers occupy main attitude in formation and development of reading literacy amongst elementary school pupils. Author of the article will present continuous results of a standardized questionnaire, which is part of research investigation „Recent issues of literacy development from the view-point of primary school teachers“. There will be presented activities applied by teachers, which lead to development of reading literacy and reading. There will be reflected their opinions to this topic.

Keywords: reading literacy, student grant project, questionnaire research

Úvod

Na čtenářskou gramotnost nahlížíme jako na důležitou součást vybavení osobnosti jedince. Čtenářská gramotnost je jedním z nejdůležitějších předpokladů rozvoje dalšího vzdělání a umožňuje úspěšné zapojení jedince do společnosti. Proto je čtenářské gramotnosti v zahraničí a v posledních letech i v našem prostředí věnována velká pozornost odborné veřejnosti a stala se předmětem zkoumání mezinárodních srovnávacích výzkumů (PIRLS, PISA aj.). Tyto výzkumy však ukazují, že ačkoliv výuka čtení patří v českých školách tradičně k prioritám základního vzdělávání, čeští žáci ve srovnání s žáky ostatních zúčastněných států dosahují pouze průměrných, v některých aspektech až podprůměrných výsledků. Škola je institucí, která se významně podílí na rozvoji čtenářské gramotnosti a učitel má v tomto procesu důležitou úlohu. Stěžejní roli při utváření a rozvíjení čtenářské gramotnosti dětské populace sehrává 1. stupeň základní školy. V našem výzkumu, jehož výsledky přinášíme v následující kapitole, jsme se zaměřili právě na učitele 1. stupně základní školy, jejichž prostřednictvím chceme popsat současný stav rozvoje čtenářské gramotnosti žáků mladšího školního věku.

1 Výzkumný projekt

Studentský grantový projekt *Aktuální problémy rozvoje čtenářské gramotnosti z pohledu učitelů 1. stupně základní školy* (PdF_2012_033) je zaměřen na výzkum problematiky rozvoje čtenářské gramotnosti žáků mladšího školního věku. Empirické šetření se opírá o kvalitativní i kvantitativní metody výzkumu. Pro potřeby kvantitativního výzkumu použijeme nestandardizovaný dotazník, který je určen učitelům 1. stupně základních škol. Pozorování jako metodu kvalitativního výzkumu využijeme pro vyučovací jednotky literární výchovy, přírodovědy a vlastivědy. Cílem

pozorování je především zjistit, které strategie vedoucí k rozvoji čtenářské gramotnosti učitel v hodinách využívá.

Hlavní cíle výzkumného projektu jsou:

- Analyzovat současný stav podpory rozvoje čtenářské gramotnosti na 1. stupni ZŠ.
- Identifikovat požadavky a potřeby učitelů 1. stupně ZŠ týkající se problematiky rozvoje čtenářské gramotnosti žáků mladšího školního věku.

1.1 Dotazníkové šetření a výzkumný soubor

Stěžejní částí výzkumného projektu tvoří dotazníkové šetření mezi učiteli 1. stupně základní školy. Kladli jsme si za cíl vytvořit dotazník, který bude zjišťovat aktuální problémy spojené s rozvojem čtenářské gramotnosti z pohledu učitelů, bude také zjišťovat jejich preference vyučovacích přístupů užívaných při výuce čtení, v literární výchově a dalších vyučovacích předmětech. Prostřednictvím dotazníků chceme také zjistit, jakým způsobem je uplatňován individuální přístup k žákům se specifickými vzdělávacími potřebami začleněným do běžných základních škol, jak učitelé hodnotí kurzy zaměřené na rozvoj čtenářské gramotnosti realizované v rámci DVPP, a jak probíhá spolupráce škol s rodinou, s knihovnami a případně dalšími subjekty ovlivňujícími rozvoj čtenářské gramotnosti.

Pro tyto účely jsme sestavili nestandardizovaný dotazník. Dotazník obsahuje 31 otázek a to jak uzavřených s nabídkou odpovědí, tak otázek polouzavřených s nabídkou odpovědí a možností vlastního doplnění a také několik otázek otevřených. Dotazník byl rozeslán učitelům po celé České republice. Výzkumný soubor tvoří učitelé 1. stupně základních škol. Doposud se šetření zúčastnilo 492 respondentů (464 žen, 29 mužů) ze všech krajů České republiky. Do výzkumu se zapojili učitelé s délkou praxe sedmi měsíců až po učitele s 45letou pedagogickou praxí. Předpokládáme, že počet respondentů není konečný, protože šetření stále probíhá.

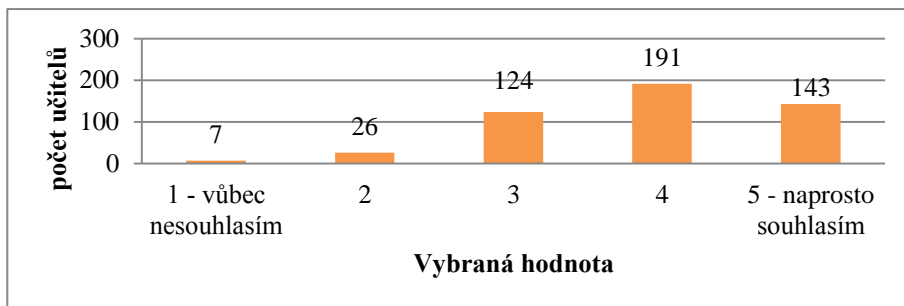
2 Výsledky výzkumu

V následující kapitole představíme průběžné výsledky dotazníkového šetření. Vzhledem k rozsáhlosti dotazníku jsme se zaměřili pouze na tyto dílčí témata v dotazníku:

- stanoviska učitelů k problematice rozvoje čtenářské gramotnosti,
- absolvování kurzů v rámci DVPP,
- typy textů užívaných ve výuce,
- podpora čtenářství žáků.

Čtenářská gramotnost nestojí v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání v pozici komplexního, dlouhodobého, vzdělávacího cíle. Pro učitele tedy nevyplývá jasná povinnost tuto gramotnost záměrně rozvíjet. Tematická zpráva ČŠI z února 2011 konstatuje, že základní školy rozvíjejí čtenářskou gramotnost „pouze intuitivně a na základě své vlastní představy toho, co vlastně znamená pojem čtenářská gramotnost.“ (Podpora rozvoje čtenářské gramotnosti v předškolním a základním vzdělávání. Praha: ČŠI, 2011, s. 12). Také z tohoto důvodu jsme do dotazníku zařadili 3 tvrzení, ke kterým měli učitelé na škále 1 – 5 (přičemž 1 interpretujeme jako „vůbec nesouhlasím“ a 5 „naprosto souhlasím“) zaujmout stanovisko. Výsledky demonstrují Graf 1 – Graf 3.

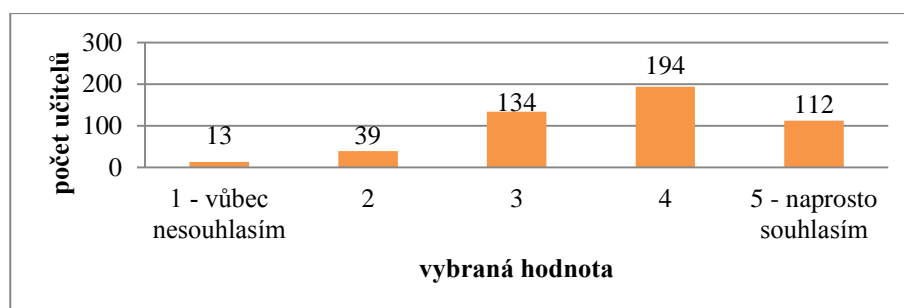
- Tvrzení: *Mám dostatek informací o významu a podstatě rozvoje čtenářské gramotnosti žáků.* Dané tvrzení mělo zjistit, zda jsou učitelé informováni o významu rozvoje čtenářské gramotnosti. Z výsledků můžeme vyčíst, že dvě třetiny učitelů spíše souhlasí či naprosto souhlasí s daným tvrzením a zvolili možnost „4“ a „5“

Graf 1. Rozhodnutí o daném tvrzení.

- Tvrzení: *Mám dostatek informací o tom, jak rozvíjet čtenářskou gramotnost žáků.*

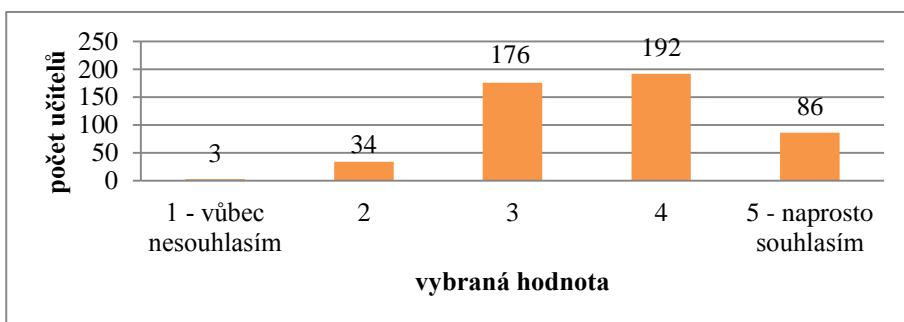
Výsledky škálování druhého tvrzení jsou obdobné. Z výsledků vysuzujeme, že 61 % učitelů, tedy ti, kteří zatrhlí možnost „4“ a „5“, mají dostatek informací o tom, jak rozvíjet čtenářskou gramotnost.

Graf 2. Rozhodnutí o daném tvrzení.

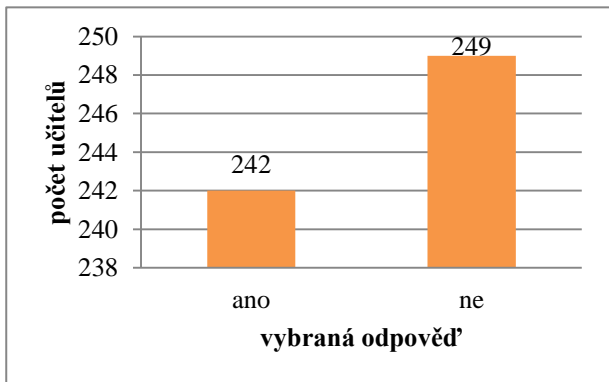
- Tvrzení: *Umím v praxi efektivně využívat adekvátní výukové strategie podporující rozvoj čtenářské gramotnosti žáků.*

V Grafu 3 již zaznamenáváme nárůst průměrné hodnoty na škále. Tento výsledek můžeme interpretovat jako nejistotu učitelů ve využívání adekvátních výukových strategií podporující rozvoj čtenářské gramotnosti.

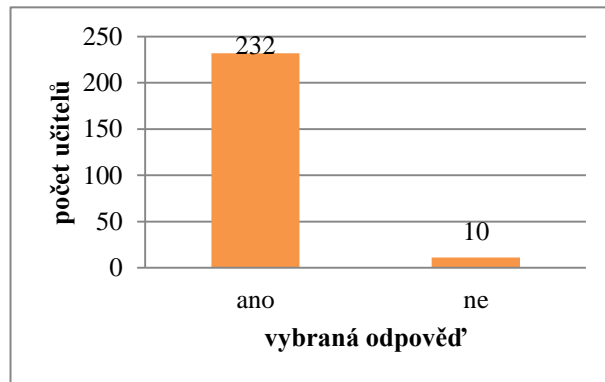

Graf 3. Rozhodnutí o daném tvrzení.

Tázali jsme se, zda učitelé absolvovali kurz či seminář v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, který by byl zaměřen na rozvoj čtenářské gramotnosti žáků. Výsledky ukazují, že 49 % učitelů se takového kurzu zúčastnili (viz Graf 4) a 96 % z nich tento kurz pokládá za přínosný pro svou pedagogickou praxi (viz Graf 5).

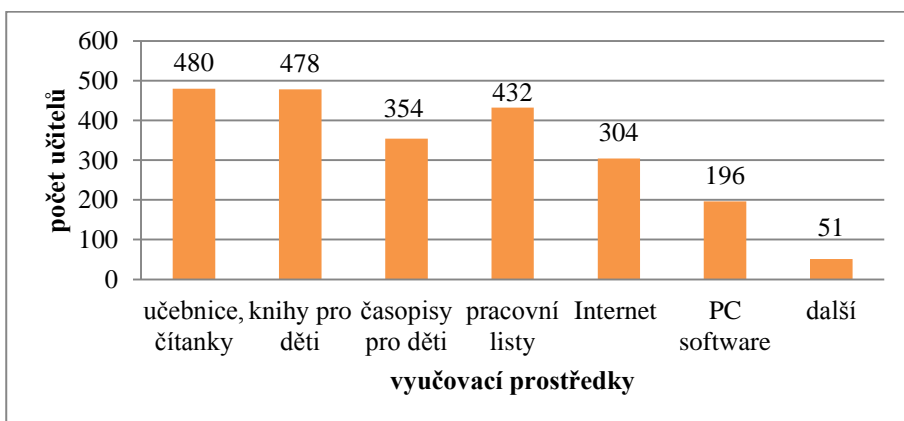

Graf 4. Absolvování kurzu v rámci DVPP.

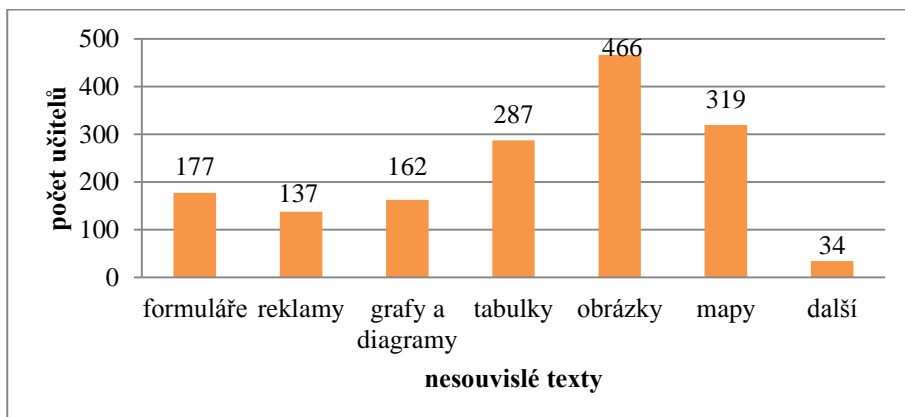
Graf 5. Přínos kurzu pro praxi.

Nejfrekventovanější odpovědi na otázku, které předměty považují za vhodné k rozvíjení čtenářské gramotnosti žáků, byl český jazyk (resp. čtení). Zařadili jsme otázku, které prostředky učitelé využívají v hodinách čtení a literární výchovy. Graf 6 demonstruje, že 98 % učitelů využívá tradiční prostředky, kterými jsou učebnice a čítanky. Je významným zjištěním, že se na 1. stupni základní školy hojně využívají také knihy pro děti, což potvrzuje 97 % učitelů. Mezi položku „další“ učitelé uvedli interaktivní tabule, školní časopisy a vlastní texty.

Graf 6. Prostředky využívané ve čtení a literární výchově.

Při rozvoji čtenářské gramotnosti je důležité, aby se žáci setkávali s různými typy textů, a to jak se souvislými, tak s nesouvislými. Pokud jde o pořadí, nejvíce využívaným typem nesouvislých textů jsou obrázky. Nejméně učitelé pracují s reklamami, které využívá 28 % respondentů. Mezi dalšími nesouvislými texty uváděli respondenti nejvíce křížovky.

Graf 7. Využívání nesouvislých textů.

Existuje významná souvislost mezi zájmem o čtení a úrovní čtenářské gramotnosti. V současné době nepatří četba knih mezi oblíbené aktivity dětí, Havel (2011, s. 18) uvádí „je třeba obnovovat vztah ke knize, ukázat její hodnotu jako zdroje poučení a zábavy a naučit děti s knihami zacházet.“ Z tohoto důvodu jsme do dotazníku zahrnuli 3 tvrzení, která se týkala aktivit, které mohou podporovat zájem o knihy ze strany učitelů. Učitelé byli požádáni, aby rozhodli o jejich pravdivosti.

Tvrzení 1: *Žáci přináší do školy své knihy a seznamují s nimi ostatní děti.* S tímto tvrzením souhlasí 97 % učitelů. Vala (2011, s. 20) konstatuje „Velkou roli v rozvoji čtenářství a vztahu ke knihám mohou sehrát dílny čtení, vzájemné půjčování knih mezi žáky, třídní a školní knihovny apod.“ Tato aktivita umožňuje dětem, aby vzájemně ovlivňovaly svou četbu, a přínos spatřujeme i pro učitele, jelikož se může dozvědět, které knihy jsou mezi dětmi aktuálně oblíbené.

Tvrzení 2: *Seznamuji své žáky s knihami pro děti.* Pravdivost tohoto tvrzení potvrdilo 93 % respondentů. Vala (2011, s. 20) dále uvádí „Někteří žáci nečtou, neboť nedostávají vhodné tipy a nejsou k četbě motivováni. Učitelé by měli vědět, jaké nové knížky vycházejí, co zrovna mezi žáky letí, a občas si z profesního zájmu přečíst i dílo, o které by sami nezavadili.“ Touto aktivitou může učitel snadno nasměrovat žáky při volbě knižního titulu.

Tvrzení 3: *Seznamuji rodiče svých žáků s knihami pro děti.* Překvapilo nás, že s tímto tvrzením souhlasí skoro polovina dotazovaných, tedy 46 %.

V jedné z otevřených položek dotazníku jsme chtěli znát názor učitelů na to, která opatření oni sami považují za důležitá pro optimální rozvoj čtenářské gramotnosti žáků. Na tuto otázku odpovědělo 363 učitelů a z nich 89 (tzn. každý čtvrtý respondent) uvádí, že by se měla zlepšit spolupráce s rodiči. V textu dále uvádíme vybrané komentáře a názory učitelů na dané téma (komentáře neprošly jazykovou úpravou).

Věší důraz na prožitek ve škole než na výkon. Méně dětí ve třídě, aby byl čas na diskusi a emoce.

Neklást vinu pedagogům za nízkou úroveň čtenářské gramotnosti a systematicky pracovat na jejím zlepšení využitím všech možných prostředků. Podpora zájmu dětí o čtení, hlasité čtení dospělými, prezentování zajímavých knih, soutěže v oblasti knižní tvorby, materiální prostředky rodin a dostupnost knih.

Pokud rodiče nebudou vést své děti ke čtení knih a „odloží“ je k počítači, jsou všechna opatření zbytečná. Číst se naučí pouze čtením – to už tvrdil J. A. Komenský.

...ono tak úplně nezáleží na škole. Veškerá opatření, která by případně škola udělala, mají v souvislosti se stavem společnosti a jejím technickým rozvojem pramalou naději na úspěch.

S radostí a chutí číst.

Ve výchovně-vzdělávacím procesu sehrává důležitou roli osobnost učitele. Jeho zájmy, zaujetí a vztah k předmětu formují a ovlivňují také osobnost žáka, a to obzvlášť na 1. stupni základní školy. Pokud bude učitel s žáky „s radostí a chutí číst“, bude to jeden z hlavních předpokladů efektivního rozvíjení čtenářské gramotnosti žáků.

3 Závěr

Článek představil projekt studentské grantové soutěže. Cílem tohoto projektu je provést výzkumné šetření, které se zabývá aktuálním stavem rozvoje čtenářské gramotnosti žáků mladšího školního věku. Hlavní výzkumnou metodou tohoto šetření je nestandardizovaný dotazník, jehož

dílčí, průběžné výsledky jsme představili. Dotazníkové šetření je koncipováno jako předvýzkum dizertační práce.

Článek vznikl za podpory projektu „Aktuální problémy rozvoje čtenářské gramotnosti z pohledu učitelů 1. stupně základní školy“ PdF_2012_033.

Seznam literatury

1. ČŠI. *Podpora rozvoje čtenářské gramotnosti v předškolním a základním vzdělávání* [online]. 2011. Dostupné na: <<http://www.csicr.cz/cz/85450-tematicka-zprava-podpora-rozvoje-ctenarske-gramotnosti-v-predskolnim-a-zakladnim-vzdelavani>>.
2. Havel, J.; Najvarová, V.; a kol. *Rozvíjení gramotnosti ve výuce na 1. stupni ZŠ*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 110 s. ISBN 978-80-210-5714-2.
3. Vala, J. *Poezie v literární výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. ISBN 978-80-244-2761-4.

Kontakt:

Mgr. Tereza Gajd'oková
Studentka DSP Pedagogika na Ústavu pedagogiky a sociálních studií
Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
terezagajdokova@seznam.cz